

Дочу А. Р.,

Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, м. Київ

ЕКЗОТИЧНІ НАЗВИ ПТАХІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано екзотичні назви птахів новоанглійського періоду, виділено основні ознаки екзотизмів, уточнено поняття “екзотизм”.

Ключові слова: орнітонім, запозичення, екзотизм.

В статье проанализированы экзотические названия птиц новоанглийского периода, выделены основные признаки экзотизмов, уточнено понятие “экзотизм”.

Ключевые слова: орнитоним, заимствование, экзотизм.

Exotic names of birds of the New English Period are analyzed in this paper. The main features of exotic words are singled out. The concept “exotic word” is specified.

Key words: ornithonym, loan-words, exotic word.

Орнітонімна лексика здавна цікавила багатьох дослідників різних груп індоевропейських мов. Орнітонімам присвячені праці Л.А. Булаховського [4; 5; 6; 7], Я. Струтинського [27], М.В. Никончука [17], Г. Суолахті [28], М. Шарлеманя [21], Г.В. Фесенка та А.А. Бокотєя [20], Л. Дубової [8; 9; 10], П.Я. Махліна [13; 14; 15]. Серед дисертаційних досліджень слід назвати праці Л.Ф. Мойсєєвої [16], І.О. Сокола [19], А.І. Богущкої [3], Е.П. Рукіної [18], А.Л. Алексєєвої [1] та ін.

Серед запозичень окреме місце в системі орнітонімів англійської мови займають у нашому дослідженні екзотизми, тобто слова й вислови, запозичені з маловідомих мов, як правило неіндоевропейських, і які вживаються для надання мовленню особливого колориту [2, с. 214].

Метою нашого дослідження є виділення екзотичних назв птахів в орнітонімному складі англійської мови, розкриття поняття екзотизм, а також з'ясування основних ознак екзотизмів.

Як зазначає Л.П. Крисін, “екзотизми являють собою по суті незамкнені групи слів. Вживання їх зумовлено або тематикою, необхідністю опису обрядів, звичаїв, одягу того чи іншого народу, тієї чи іншої країни” [12, с. 47]. Крім того, він наголошує на тому, що “екзотизми, на відміну від запозичених слів, не втрачають нічого або майже нічого (графічний вигляд) з рис, притаманних їм як одиницям мови, якій вони зобов'язані своїм походженням” [там же, 49].

Як наголошує О.І. Журавський, “екзотизми хоча й являють собою елементи інших мов, але мають за мету ознайомити читача не з іноземною мовою, а з новими предметами, явищами та поняттями” [11, с. 141].

Екзотична лексика найбільш широко представлена в новоанглійській період. Виділяємо екзотичні назви птахів із різноманітних мов. Найбільше екзотизмів дали гавайська мова, маорі, індіанські та індійські.

Екзотизми гавайського походження

akera ‘акєра’ *Loxops coccineus* (XVIII ст.) < гав. [23];

nene ‘наєнє’ гавайська казарка *Branta sandvicensis* (XIX ст.) < гав. *nēnē* [23];

otao ‘дрізд-омао’ *Phaeornis obscurus* (XVIII ст.) < гав. ‘дрізд’ [29, II, с. 1573];

elepaio ‘елепайо’ *Chasiempis* (XVIII ст.) < гав. *elepaio*, мухоловка [29, I, с. 735];

iwi ‘іві’ *Vestiaria coccinea* (XVIII ст.) < гав. ‘i’ *iwi* [29, II, с. 1125];

tamo ‘тамо’ *Drepanis* (XIX ст.) < гав. *tamo* [26, VI, с. 98];

ooaa ‘мохо’ *Moho* (XIX ст.) < гав. ‘ō’-‘ā’-‘ā’, < ‘ō’-‘ōo’ + ‘a’-‘a’ ‘карлик’ [29, II, с. 1578]. Назва походить від маленької величини птаха;

palila ‘шафранова в'юркова паліла’ *Loxoides bailleui* (XIX ст.) < гав., танагра-медосос, що нагадує зяблика [29, II, с. 1624];

akeke ‘акєкє’ *Loxops caeruleirostris* (XIX ст.) < гав. ‘akeke’-‘e’ [23];

po’o uli ‘пооулі’ *Melamprosops phaeosoma* (XX ст.) < гав. [23].

Гавайські екзотичні назви досить поширені в цей період та являють собою унікальні назви птахів, що поширені на Гаваїх. Гавайські екзотизми спостерігаємо починаючи із XVIII ст. Вони характеризуються нульовою словотвірною активністю, відсутністю синонімів та багатозначності, сприймаються як чужі, є незасвоєними.

Екзотизми з мови маорі

takahe ‘безкрила султанка, такахе’ *Notornis mantelli* (XIX ст.) < маорі, звуконаслідувального походження [29, III, с. 2329];

tui ‘новозеландський туї’ *Prothemadera novaeseelandiae* (XIX ст.) < маорі *tui* [26, XI, с. 455];

hiua ‘гуйя’ *Heteralocha* (XIX ст.) < від маорі, походить від специфічного свисту птаха [26, V, с. 440];

kakapo ‘какапо, совиний папуга’ *Strigops habroptilus* (XIX ст.) < маорі, < *kaka* ‘папуга’ + *po* ‘ніч’ [26, V, с. 649];

kea ‘кеа’ *Nestor notabilis* (XIX ст.) < маорі, звуконаслідування [25, с. 502];

kokako ‘кокако, новозеландський шпак’ *Callaeas cinerea* (XIX ст.) < маорі *kokako* [26, V, с. 752];

weka ‘новозеландський вівчарик уєка’ *Gallirallus australis* (XIX ст.) < маорі *weka*, назва походить від крику птаха [26, XII, с. 274];

hihi ‘новозеландський медосос, хіхі’ *Notiomystis cincta* < маорі [23];

piopio ‘новозеландський свистун, піопіо’ *Turnagra capensis* (XIX ст.) < маорі, звуконаслідувального походження [22];

kaka 'папуга кака' '*Nestor meridionalis*' (XVIII ст.) < маорі *kaka* 'папуга', звуконаслідування [24, I, с. 839];
kakariki 'папуга какарікі' '*Cyanoramphus*' (XIX ст.) < маорі <*kaka* 'папуга' + *riki* 'маленький' [26, V, с. 649].

Екзотизми з мови маорі, як бачимо, надходили до англійської мови, починаючи із XVIII ст. Вони є численними та всіма своїми ознаками вказують на реалії Нової Зеландії. Екзотизмам з мови маорі властива нульова словотвірна активність та незасвоєність.

Екзотизми індійського походження

koel 'коель' '*Eudynamis scolopacea*' (XIX ст.) < санск. *kokila*, звуконаслідувальне, через гінді *kōil* [26, V, с. 752];
koklass 'коклас' '*Pucrasia macrolopha*' (XIX ст.) < гінді *koklas*, з непал. *pokras coqplass* [23];

sibia 'кольорова тімелія' '*Heterophasia*' (XIX ст.) < непал. *sibia* [23];

laggar 'лаггар' '*Falco jugger*' (XIX ст.) < гінді [29, II, с. 1264];

kali 'лофура' '*Lophura leucomelanos*' (XIX ст.) < гінді *kālij* [26, V, с. 650];

monal 'монал' '*Lophophorus*' (XVIII ст.) < гінді *monāl*, *munāl* [24, II, с. 995];

baya 'ткач' '*Ploceus megarhynchus*' (XVIII ст.) < гінді *bayā*, *baiyā* [29, I, с. 188];

myna 'майна' '*Acridotheres*' (XVIII ст.) < гінді *mainā* [24, II, с. 456];

munia 'мунія' '*Lonchura*' (XIX ст.) < гінді *munia* [23];

shama 'шама-дрізд' '*Copsychus*' (XIX ст.) < гінді *çāmā* [26, IX, с. 616].

Індійські екзотизми відображають властиві Індії реалії-орнітоніми, що вирізняються своєю унікальністю та незвичністю. Надходять, починаючи із XVIII ст. з таких індійських мов, як гінді, санскрит та непальської. Ці екзотизми є незасвоєними та утворюють нульову словотвірну активність, окрім назви *shama* 'шама-дрізд' '*Copsychus*', що бере участь у словотворі (*shama thrush* '*Copsychus malabaricus*').

Індіанські екзотизми

ani 'ані' '*Crotophaga*' (XIX ст.) < тупі *ani*, через посередництво ісп. *ani* [24, I, с. 77];

aracanga 'араканга' (XVIII ст.) < тупі *araracanga*, через порт. [29, I, с. 109];

aracari 'аракарі' '*Pteroglossus*' (XVIII ст.) < тупі, через порт. *araçari* [29, I, с. 109];

hoatzin 'гоацин' '*Opisthocomus hoazin*' (XVII ст.) < науатль (ацтекська мова) *uatzin*, походить від крику птаха, через ісп. [24, I, с. 734];

seriema 'каріама' '*Cariama*' (XIX ст.) < тупі *siriema*, *sariama*, *çariama*, що дослівно означає 'прикрашений чубом', через лат. *seriema* [26, IX, с. 498];

quetzal 'квезаль' '*Pharomachrus*' (XIX ст.) < мова ацтеків *quetzalli* 'хвостове пір'я', через ісп. *quetzal*, найдавніше *quetzale* [26, VIII, с. 50];

tachuri 'тачурі' '*Polystictus*' (XIX ст.) < гуарані [23];

jabiru 'ябіру' '*Jabiru*' (XVII ст.) < тупі-гуарані *jabirú* [26, V, с. 532];

jacana 'якана' '*Jacana*' (XVII ст.) < тупі-гуарані *jasaná*, через порт. *jaçana* [25, с. 490];

jacamar 'якамара' '*Galbula*' (XVII ст.) < тупі-гуарані *jacamaciri*, через франц. *jacamar* [26, V, с. 532].

Екзотичні орнітоніми індіанського походження з'являються, починаючи з XVII ст. Їм притаманна відсутність багатозначності, синонімів, нульова словотвірна активність та чужерідність. Вони вживаються на позначення унікальних видів птахів, поширених у регіонах розповсюдження індіанських мов.

Екзотизми, що надійшли з інших мов, малочисельні й представлені кількома одиницями. Особливої уваги заслуговує, наприклад, екзотизм арабського походження, що вирізняється своєю унікальністю: *bulbul* 'бульбуль, соловей' '*Pycnonotus*' (XVIII ст.) < ар. *bulbul*, звуконаслідувального походження, через посередництво перської [25, с. 124].

Отже, екзотичні орнітоніми англійської мови новоанглійського періоду походять в основному з гавайської мови, індійських, індіанських та маорі. Екзотизми з інших мов зустрічаються рідко. На нашу думку, екзотизм – це загальмоване запозичення, інтеграція якого призупинена. Якщо обмеження на адаптацію зникають (відповідний денотат явно чи уявно стає активною реальністю англійського світу), тоді екзотизм переходить у звичайне запозичення. Основні ознаки екзотизмів – їх віднесеність до національної реалії, унікальність, відсутність синонімів у мові-реципієнті, багатозначності та відтінків значення лексичної одиниці, слабка або нульова словотвірна активність та незасвоєність. Основна функція – передача місцевого колориту.

Література:

1. Алексеева А. Л. Вариативность терминосистемы (на материале англоканадской терминологии орнитофауны) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Алексеева Альвина Леонтьевна. – Киев, 1986. – 239 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 606 с.
3. Богущкая А. И. Наименования фауны в лексико-фразеологических единицах украинского языка (названия птиц) : автореф. дисс.... канд. филол. наук : 10.02.02 / А. И. Богущкая. – Ужгород, 1985. – 25 с.
4. Булаховский Л. А. Семасиологические этюды. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Вопросы славянского языкознания. – Львов, 1948. – Кн. 1. – С.153-197.
5. Булаховский Л. А. Славянские наименования птиц типа сложных (composita) / Л. А. Булаховский // Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 1948. – № 2. – Вип. III. – Т. VII. – С. 51-66.
6. Булаховский Л. А. Славянские наименования птиц / Л. А. Булаховский // Мовознавство. – 1948. – Т.6. – С. 34-66.
7. Булаховский Л. А. Морфологическая проблематика русских наименований птиц / Л. А. Булаховский // Вопросы языкознания. – 1968. – № 4. – С. 100-106.
8. Дубова Л. Прийоми найменування птахів у болгарській мові / Л. Дубова // Мова та історія. – 2007. – Вип. 92. – С. 107-110.

9. Дубова Л. Структурні особливості орнітонімів у болгарській мові / Л. Дубова // Мова та історія. – 2007. – Вип. 92. – С. 111-112.
10. Дубова Л. О. Птахи з чоловічою символікою в мовній картині світу болгар (на прикладі орла та сокола) / Л. О. Дубова // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2009. – Вип. 10. – С. 61-65.
11. Журавский А. И. Экзотическая лексика и иноязычные вкрапления в старобелорусской письменности / А. И. Журавский // Вопросы исторической лексикологии и лексикографии восточнославянских языков. – Москва, 1974. – С. 138-144.
12. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Крысин Л. П. – К., 1964. – 218 с.
13. Махлін П. Я. Походження назви птаха *jean-le-blanc* у французькій мові / П. Я. Махлін // Мова і культура – 2005. – Вип. 8. – Т. V. – Ч. 1. – С. 190-194.
14. Махлін П. Я. Походження української назви птаха *martin* / П. Я. Махлін // Українська мова – 2006. – № 1. – С. 45-56.
15. Махлін П. Я. Антропонім *martin* у французьких назвах птахів / П. Я. Махлін // Мовознавство – 2007. – № 2. – С. 41-48.
16. Моисеева Л. Ф. Названия птиц в русском языке: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Моисеева Лилия Федоровна – Киев, 1974. – 220 с.
17. Никончук Н. В. О народной орнитологической терминологии Полесья и Карпат / Н. В. Никончук // Карпатская диалектология и ономастика. – М. : Наука, 1972. – С. 140-165.
18. Рукина Э. П. Структурно-семантические особенности наименований австралийской орнитофауны : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Э. П. Рукина. – Киев, 1976. – 34 с.
19. Сокол И. О. История формирования украинской орнитологической номенклатуры : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / И. О. Сокол – Киев, 1992. – 17 с.
20. Фесенко Г. В. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України (з характеристикою статусу видів) / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – Київ – Львів, 2007. – 111 с.
21. Шарлемань М. Словник зоологічної номенклатури / М. Шарлемань. – К. : Державне видавництво України, 1927. – Ч. I. Назви птахів. – 63 с.
22. Collins English Dictionary. – 8th ed. – Harper Collins Publishers, 2006. – 1888 p.
23. Dictionary of Bird Names and their synonyms for Birds of the World [<http://weisblumlab.pharmacology.wisc.edu/Bird%20Dictionary%20.htm>].
24. Klein E. A. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language: in 2 vol. / E. A. Klein. – Amsterdam, London, New York : Elsevier publishing company, 1967. – 1776 p.
25. Oxford Dictionary of the English Etymology [ed. by C.T. Onions]. – Oxford : Clarendon Press, 1967. – 1024 p.
26. Oxford English Dictionary on Historical Principles: in 12 volumes. – Oxford : Clarendon Press, 1970.
27. Strutynski J. Polskie nazwy ptaków krajowych / Strutynski J. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1972. – 110 s.
28. Suolahti Hugo. Die deutschen Vogelnamen. Eine wortgeschichtliche Untersuchung / Suolahti Hugo. – Straßburg : Karl J. Trübner, 1909. – 471 p.
29. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged : with 7 language dictionary. – Chicago, etc. : Encyclopaedia Britannica, 1981.